

Światała-Cheda, Mirosława

Nazwy pomieszczeń w szlacheckich dworach

"Studia Łomżyńskie", 24, 2013, s. [157]-165

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosława Światała-Cheda
Uniwersytet Łódzki

Nazwy pomieszczeń w szlacheckich dworach

Słowa kluczowe: leksyka, semantyka, etymologia, dwór polski.

Key words: lexis, semantics, etymology, polish mansion.

„Jam jest dwór polski, co walczy mężnie i strzeże wiernie” – ta piękna sentencja zdobiła niegdyś niejedną portyk polskiego dworu. Czym zatem jest dwór polski? A właściwie, czym był, ponieważ władze PRL-u poświęciły wiele energii, aby jego istnienie wymazać z polskiego krajobrazu i świadomości Polaków. Nazwa *dwór* – po staropolsku *dworzec* bądź *dworzyszczce* (z lokatywnym formatem *-iszczce*) – pojawia się w polszczyźnie późnego średniowiecza. Pochodzi z języka prasłowiańskiego (*dvorь, ≤ pie. *dhuer-*, *dhūr* ‘drzwi’, zob. Pokorny 1959: 278). Była to prawdopodobnie przestrzeń zamknięta drzwiami, w której obrębie znajdował się szałas (Lindert 1978: 82). Jej zakres znaczeniowy na przestrzeni wieków ulegał zmianie. *Dworkem* do XVI wieku nazywano nie tylko główny budynek mieszkalny zamieszkiwany przez szlachcica, magnata, ale także obiekty gospodarcze, ogród i park. Dopiero później zaczęto tak określać samą rezydencję. A w XIX wieku, kiedy rozwarstwienie społeczne stanu szlacheckiego pogłębiło się, *dworami* nazywano tylko bardziej okazałe rezydencje, zaś mniejsze i mniej zdobne nazywano *dworkami*. Poza tym *dwór* to także przestrzeń otaczająca dom, niekoniecznie szlachecki (Borys 2005: 135).

Przeobrażenia architektoniczne i funkcjonalne dworów stanowią ciekawy dla językoznawcy materiał, ponieważ przynoszą bogate słownictwo. W opracowaniu chciałabym skupić się na nazwach pomieszczeń pełniących różne funkcje w *dworku*¹. W przypadku nazw o przejrzystej budowie słowotwórczej wskazują na relację między derywatem a podstawą i wyodrębniam formant, w innych wskazują na ety-

¹ Tematem zabudowy dworskiej zajmowała się również E. Sękowska (1996).

mologię (wykorzystując w tym celu słowniki etymologiczne)² lub pochodzenie w przypadku nazw obcych³. Źródłem ekscerpowanych materiałów (nazw pomieszczeń, rzadziej wyodrębnionych przestrzeni) są plany i fragmenty opisów architektonicznych z poradników budowlanych (XVI–XIX wieku) znajdujące się w książce *Dwór polski. Architektura – Tradycja – Historia* (Górska 2000), reprinty poradników z XVIII wieku Karoliny Nakwaskiej (1857) i Łukasza Gołębiowskiego (1830). Ciekawe jest szczególnie to, jak w zgromadzonym słownictwie widać zmieniające się potrzeby człowieka.

Początkowo dwory miały charakter obronny, nazywano je wtedy *dworami obronnymi*, *wieżami*, *kamienicami* czy *fortalicjami* lub po prostu *domem*. Słowo *dom* używane jest we wszystkich chyba językach słowiańskich i najczęściej oznacza zabudowania mieszkalne, wywodzi się z prasłowa *domъ i zawiera praindoeuropejski pierzeń *dem* ‘budować’, a pierwotnie ‘razem spajać’ (Pokorny 1959: 198). *Wieża* i *kamienica* to określenia także ogólnosłowiańskie. W prasłowiańszczyźnie *ŭęža* to ‘namiot, ruchomy dom’, skojarzenie spiczastego kształtu przeniesiono potem na budynek, stąd w języku polskim wieża to ‘spiczasta budowla’ a pierwotnie ‘namiot’ (Brückner 1972: 619). *Kamienica* z punktu widzenia strukturalnego ‘dom z kamienia’, gdzie podstawa słowotwórcza ma prasłowiańskie korzenie (psł. *kamy, *kamene ‘kamiień’). Łacińskiego pochodzenia jest natomiast *fortalicja*, definiowana jako: „mała, przeważnie drewniana warownia, forteczka, zwykle znajdująca się na kresach państwa dla obrony granic”. W terminologii z okresu XVII–XIX wieku pojawiają się określenia *pałac* (wł. *palazzo*, łac. *palatium*) dla bardziej reprezentatywnej budowli magnata, a nawet króla oraz *zamek* (obronna siedziba pana feudalnego, w staropolszczyźnie miejsce obronne; psł. *zambъkъ ‘to, co zamyka, zaciska’, kalka z niem. *Schloß* ‘urządzenie do zamykania drzwi i ‘zamek, pałac’), który miał bardziej obronny charakter. Nieco później upowszechnia się także nazwa łacińskiego pochodzenia *kasztel* (łac. *castellum* ‘twierdza’). Dwory obronne miały zabudowę nieregularną, tworzył je kompleks budynków o funkcjach mieszkalnych i gospodarczych, główny budynek kompleksu nazywano *domem wielkim*. W XVI wieku następcą *dworu obronnego* stał się *dwór pański*, który nie miał już charakteru obronnego. Był parterowym, zwykle drewnianym budynkiem o kształcie wydłużonym, ale bez zachowania typowych proporcji 1 : 2 i niekoniecznie był to wyłącznie centralny dom mieszkalny. Dość szybko zostaje wyparty przez tzw. *dwór ziemiański*, którego główną cechą oprócz planu prostokąta (2 : 1) była wyraźnie zaznaczona osiowość poprzez *ganek* i symetria bryły (Górska 2000: 13–15). *Ganek* jest zapożyczeniem ze średnio-

² W ustalaniu etymologii wyrazów korzystam najczęściej ze *Słownika etymologicznego języka polskiego* W. Borysia (2005), dlatego w dalszej części artykułu przy podawaniu etymologii wyrazu stosuję odsyłacz bibliograficzny tylko wtedy, gdy korzystam z innego źródła.

³ W ustalaniu pochodzenia wyrazów korzystam ze *Słownika wyrazów obcych* (Tokarski 1980), dlatego nie przytaczam za każdym razem źródła.

wysokoniemieckiego *ganc*, dziś niem. *gang* ‘ganek, przedsionek, korytarz, przejście’. Zdobiły go kolumny nawiązujące do starożytniej architektury.

W dworach tych centralne miejsce zajmuje *wielka sień* pełniąca funkcję *sali stołowej* lub *sali sejmikowej*. *Alkierze* przeznaczone były na *komnaty gościnne* (śrdw.-łac. *caminata* ‘pokój z kominem’). Słowo *alkierz* pochodzi od starofrancuskiego *aruire* ‘miejsce dla łuczników’, w języku polskim przestarzałe ‘boczny, mały pokój służący zwykle za sypialnię’ lub ‘wysunięta część budynku, kryta zwykle osobnym dachem’.

Podstawowe zasady jego architektury pojawiły się w pierwszym, polskim traktacie architektonicznym autorstwa prawdopodobnie Łukasza Opalińskiego z 1659 roku pt. *Krótką nauka budownicza dworów, pałaców, zamków podług nieba i obyczaju polskiego*. Należy jednak wspomnieć, że dwór zwany później polskim, nie był wyłącznością polskiej architektury, tego typu budowle powstawały także na obszarze Szwecji, Pomorza czy Prus (Górska 2000: 12–16).

W XVII wieku dwór był budowlą parterową, o trzytraktowym układzie, ściśle osiową i symetryczną. Osiowość wyznaczał skromny *ganek*, zaś w narożach niekiedy dostawiano *alkierze*, stąd nazwa *dwór alkierzowy*. Na osi dworu znajdowała się *sień*, pełniąca często funkcję *izby stołowej*. Po jej bokach znajdowały się pokoje *Pana domu* i *Pani domu*. W staropolszczyźnie *izba* mogła oznaczać nie tylko jedno pomieszczenie mieszkalne, lecz też chatę, a w prasłowiańskim **jestьba* oznaczała ‘łaźnię’. Wyraz *sień*, podobnie jak *dom*, znany jest na całym terenie słowiańskim. W języku polskim oznacza pomieszczenie pierwsze od wejścia, prowadzące do wnętrza domu (*psł. *sěnb* ‘część budynku, zapewne pomieszczenie przy wejściu, przy ścianie’). Tego typu domy odpowiadały reprezentacyjnemu i otwartemu życiu, jakie szlachta prowadziła w dawnych czasach. W niektórych siedzibach szlacheckich tego okresu przestrzałowia sień na osi budynku nie zawsze pełniła funkcję jadalni. W późniejszym okresie, co potwierdza Piotr Świtkowski w swoim podręczniku architektury (1782), ze starych zasad architektonicznych zostaje orientacja budynku wschód-północ. Natomiast często spotyka się odstępstwa od symetrii i osiowości. Coraz częściej preferuje się też dwory piętrowe.

Wyobrażenie, jak wyglądało rozplanowanie pomieszczeń w XVIII wieku, dają projekty Pawła Podczaszyńskiego z 1851 (Górska 2000: 34). Według jednego z planów do części reprezentacyjnej dworu o rozkładzie dwutraktowym wchodzi się przez *ganek główny*, *sień* zwykle do *sali* (fr. *salle* ‘sala’) po jednej stronie i *pokoju jadalnego* po drugiej. Z *jadalnią* (od *jadać* lub *jadalny*; psł. **ědati* ‘jadać, wielokrotnie jeść’) graniczy *kredens* (z fr. *crédence*, wł. *credenza*), czyli pomieszczenie, do którego przynoszono jedzenie z *kuchni* (z st.-g.-niem. *kuchina*, z łac. *coquina* ‘piec kuchenny’, ‘izba z piecem kuchennym’) i przygotowywano je do podania na stół. Z *kredensu* prowadzą drzwi do *bocznej sionki*, czyli małej sieni, która umożliwiała służbie dyskretne przynoszenie posiłków. Z wejścia tego mogą korzystać także goście, ponieważ przy tej samej *sionce* znajduje się *pokój gościnny* (psł. **pokojb* ‘po-

kój' i psł. *gostb 'gość'). Z *jadalni* można było bezpośrednio przejść do *pokoju całodziennego* nazywanego też ze względu na wielkość *salonikiem*. Przyjmowano tam gości, ale zasadniczo było to miejsce spędzania czasu przez rodzinę. U Ł. Gołębiowskiego był podział na *pokój dzienny* i *pokój wieczorny*. Wyraz *pokój* pochodzi z psł. *pokojb 'stan spoczynku, odpoczynku, spokój, pokój' (do XV w. 'część mieszkania, izba mieszkalna', w XVI w. 'prywatna część wnętrza domu – mogąca się składać z kilku pomieszczeń'). Z *salonikiem* graniczy *pokój dziecinny*, za którym jest *pokój sypialny Państwa*. Dla wygody obok jest *garderoba* (fr. *garde-robe*, daw. pokój, gdzie przechowywano odzież, garderobę), z której można *boczną sionką* wyjść na zewnątrz. Z *bocznej sionki* można było też wejść do *gabinetu* (fr. *cabinet* 'gabinet') inaczej *kancelarii* (śrdw.-łac. *cancellaria* 'kancelaria'). Takie wejście panu domu umożliwiało kontakt z oficjalistami w sprawach gospodarczych. W *bocznych sionkach* czasami wydzielano jeszcze małe pomieszczenia, które mogły pełnić funkcję *łazienki* (wyraz jest zdrobnieniem od *łaźnia*; por. psł. *łaźnia 'pomieszczenie z urządzeniami do kąpieli parowej...') czy *waterklozetu* (ang. *water-closet* 'ustęp z urządzeniem do spłukiwania muszli'), inaczej *wygódki*. Zaletą architektury wewnętrznej tego okresu była przechodniość pomieszczeń, co umożliwiało w zasadzie przemieszczanie się dookoła wewnątrz budynku.

W innym projekcie P. Podczaszyńskiego, który przewidywał zagospodarowane *poddasze* (od wyrażenia przyimkowego *pod dachem* z *-e*; podstawa słowotwórcza pochodzi od śrwniem. *dach*), zamiast *pokoju gościnnego*, przy części kredensowej rozbudowane jest zaplecze kuchenne o *spiżarnię* (formant *-arnia*; por. śrwniem. *spše* 'jadło'). Natomiast przy *bawialni* (od *bawić* z formantem *-alnia* lub od *bawialny*; psł. *baviti 'zajmować się czymś, rozweselać; zatrzymywać się, być...'), która była pomieszczeniem reprezentacyjnym, gdzie przyjmowano gości, o *składzik* (por. psł. *klasti 'kłaść') i *pokój służby*.

Pod koniec XVIII wieku, np. w projekcie Stanisława Grzywińskiego z 1880 (Górska 2000: 35) roku, nie odnajdujemy już dwutraktowego porządku planu domu tylko nowożytny głębokotraktowy, centralizujący. Zdecydowanie natomiast w projektach tego okresu umieszcza się już *łazienkę* i *waterklozet*, ogranicza się lub całkowicie eliminuje *pokoje służby* z budynku głównego. Wiąże się to z coraz większą potrzebą prywatności bądź z finansami właścicieli dworu. W planach dworu w Srebrnej przewidziano prywatną przestrzeń nie tylko dla pana domu – *pokój dla Pana domu*, ale także dla pani domu, czyli *pokój Pani domu*. W obu przypadkach do *pokoju* można było wejść z *bocznej sionki*. Czasami, jeśli państwo mieli wspólną sypialnię, do dyspozycji pani domu był *buduar* (zob. fr. *boudoir* 'wytwornie urządzone pokój damski'). W poradniku Ł. Gołębiowskiego mowa nie o pokoju, lecz o *pokojach właściciela* i *właścicielki*, na które składały się: „pokój do przyjęcia, do pracy, sypialny, do ubierania się, biblioteczka podręczna, pokój do kąpieli i dla służ” (1830 : 22). Dodatkową atrakcją obok *werandy* (z fr. *véranda*, port. *varanda* 'weranda'), czyli przybudówki nakrytej daszkiem i czasem przeszklonej, jest *oranżeria* (fr. *oran-*

żerie ‘oranżeria’) – ogrzewany budynek o oszklonym dachu i ścianach, w którym przechowywano lub hodowano egzotyczne rośliny. Ł. Gołębiowski nazywa ją *pomarańczarnią* (z *-arnia* od wł. słowa *pomarańcza*).

Przykładem nowożytnego, nieklasycznego domu wiejskiego są też projekty Karola Chojnackiego i Bronisława Brodzic-Żochowskiego z 1874 (Górska 2000: 38). Dom jest dwukondygnacyjny z zagospodarowanym *podziemiem* (od wyrażenia przyimkowego *pod ziemią* z *-e*; psł. **zeřna* ‘ziemia’). Z zagospodarowania podziemia można domniemywać, że dworowi nie towarzyszy *dworska oficyna* (w inwentarzu majątku Zawołoszyce 1732 nazywana jest *rumem gościnnym*, zob. Górska 2000: 76; por. ang. *room* ‘pokój’, obejmująca część funkcji gospodarczych *domu głównego*). W słowniku *oficyna* (łac. *officina* ‘oficyna’) to: „skrzydło pałacu lub budynek wolno stojący w pobliżu pałacu czy dworu, zawierający kuchnię, piekarnię, mieszkania oficjalistów, czasem pokoje gościnne”. W *podziemiu* usytuowano *kuchnię* i *pralnię* (od *prać* z formantem *-alnia*; por. psł. **přrati* ‘bić, tłuc, uderzać, razić’), a przy nich *pomieszczenie na drzewo*. Po tej samej stronie, przy *windzie* (niem. *Winde*) służącej do transportu żywności i rzeczy – *kredens* i *pomieszczenia na owoce, wina* oraz *skład*. Sporo miejsca zajmuje *piwnica* do przechowywania żywności i na-pojów (od *piwny* z formantem *-ica* lub od *piwo* z *-nica*; psł. **pivo*, **pivьnъ*) oraz *izba dla gospodyni* i *izba dla służby żeńskiej*. Tego typu rozplanowanie *podziemia* ułatwiało koordynację pracy gospodyni, mającej pieczę nad żeńską służbą. Parter, w przeciwieństwie do klasycznego rozplanowania dworu, różni położenie *bawialni*, która umieszczana jest od strony ogrodu i ma wyjście na *taras* (fr. *terrasse* ‘taras’). *Taras* jest odkrytą i płaską częścią budynku, otoczoną balustradą. *Bawialnia* łączy w tym projekcie funkcję, którą niegdyś pełnił *pokój codzienny* i *salon* (fr.). *Salon* był pomieszczeniem bardziej reprezentacyjnym, zwykle znajdowały się w nim ozdobne stoliki, krzesła i kanapy. *Bawialnia*, zajmując miejsce centralne w domu, jest jednocześnie pomieszczeniem przechodnim – umożliwiającym przejście do *jadalni*, przy której koniecznie lokowano *spiżarnię*. Zmieniła się też zdecydowanie funkcja *sieni*. Z niegdyś wielkiej, przestrzałowej, pełniącej funkcję *izby stołowej* lub przechodniego traktu domu, w odpowiednik dzisiejszego wiatrołapu. Funkcję komunikacyjną przejmuje *przedpokój*. Część sypialna skoncentrowana jest w jednym skrzydle domu. *Pokój sypialny* z sąsiadującą *gotownią* (od *gotować się* z formantem *-alnia*; por. psł. *gotovati* ‘czynić gotowym...’, od XIV w. *gotować się* ‘przygotowywać się’), w której kobieta się ubierała. Stąd też druga nazwa *ubieralnia* (raczej od *ubierać się* z formantem *-alnia*, niż od *ubieralny*; *ubiorę* od XV w. ‘odziać, przystroić’; psł. **břrati*,... znaczenie ‘odziać, przystroić’ rozwinęło się z wcześniejszego ‘oporzędzić’). Obok *sypialni* pokój dla dziecka – *dziecinny* (por. psł. **děť* ‘dziecko’). Z obu *sypialni* można było przejść do *szalni* (z formantem *-nia*; fr. *chalet* ‘osobny budynek mieszczący ustęp’), nazywanej też *waterklozetem*, będącej odpowiednikiem dzisiejszego WC. Można było z niej skorzystać wchodząc bezpośrednio z zewnątrz. Zabudowanie *poddasza* wzbogacało dwór o dodatkowe *pokoje*, zwykle zamieszki-

wane przez dorastające dzieci, ich bony lub guwernantki, rezydentów lub gości. Pomieszczenia słabo doświetlone pełniły funkcję *schowania* (od *schować* z formantem *-anie*; od XIV w. ‘kłaść, umieszczać w miejscu zakrytym, zamkniętym, bezpiecznym...’; psł. *chovati ‘przechowywać...’), *składu*, miejsc do suszenia bielizny. W planie określone jako: *góra* (psł. *gora ‘wzniesienie’) czy *góra do bielizny*. Dla rozrywki grano w *bilard* (fr. *billard*) i tak też nazywano pomieszczenie (ewentualnie *pokój bilardowy*), które przyciągało młodych ludzi. Do każdego z pomieszczeń wchodziło się bezpośrednio z *korytarza* (śrdw.-łac. *curritorium*). Pomieszczenia *podziemia* i *poddasza* różniły się rozwiązaniami komunikacyjnymi w stosunku do *parteru*, ponieważ nie miały charakteru przechodniego.

Niektóre domy wiejskie z przełomu XIX/XX wieku trudno w zasadzie nazwać dworami, były to raczej *wille* (łac. *villa* ‘folwark, dom wiejski’), a nawet *palacowille*. Od tradycyjnego dworu różnił je nie tylko układ, ale i sposób zdobienia: ryzalitty, bony, wieżyczki itp.

Źródłem materiału leksykalnego w tym opracowaniu jest też poradnik K. Nakwaskiej i Ł. Gołębiowskiego. W swoim poradniku dla szlachcianek K. Nakwaska doradza, jak urządzić dworskie pomieszczenia. Jako kobieta niezwykle praktyczna skupia się bardziej na funkcjonalności pomieszczeń, mniej na ich estetyce. W sposób niezwykle uporządkowany opisuje funkcje poszczególnych pomieszczeń we dworze.

Ozdobą siedziby był fronton domu, o trójkątnym lub półokrągłym zwieńczeniu fasady, najczęściej tworzący daszek nad *gankiem*. Z *ganku* wchodziło się do niewielkiej *sieni*, a następnie do *przedpokoju*. Pozostałe pomieszczenia domu pełniły funkcje gospodarcze, prywatne i reprezentacyjne. Na część reprezentacyjną – zajmującą znaczną część parteru – składała się *bawialnia*, *jadalnia*, w niektórych większych dworach *czytelnia* (od *czytać* z formantem *-elnia* lub pod wpływem czeskim *čítelnost*, *čitelný*), wtedy formant *-nia*; por. psł. *čitati*) lub *biblioteka* (gr. *bibliothēkē*) i *pokój bilardowy* na piętrze. Czasami urządzano także na parterze *kaplicę* (śrlac. *cappella* ‘kaplica’). Dla gości *pokoje gościnne/gościnny* (por. psł. *gostb* ‘gość’), które Ł. Gołębiowski nazywa *pokojami kompanii* (fr. *compagnie* ‘towarzystwo’). W związku z tym, że w dworach mieszkało zwykle dużo ludzi, których trzeba było codziennie nakarmić, odpowiednio rozbudowana musiała być część gospodarcza dworu. Wśród pomieszczeń wymienia autorka poradnika *kuchnię* i *kredens*. Obok *kredensu* zwykle była *chownia* (od *chować* z formantem *-alnia*; por. psł. *chovati ‘przechowywać’), gdzie przechowywano kredensowe sprzęty potrzebne do podawania posiłków oraz lepsze zapasy żywności. Czasami nazywano ją *apteczką* (gr. *apothēkē* ‘skład’). Jeśli nie było takiego pomieszczenia, jego funkcję przejmowała szafa w kredensie, nazywana wtedy również *apteczką*. Do przechowywania żywności służyła również *spizarnia* (formant *-arnia*; por. śrwniem. *spīse* ‘jadło, pożywienie, wikt, prowiant; gospodarstwo domowe’). Tuż przy kuchni K. Nakwaska proponuje zaplanować *pokój kucharki*. Pomieszczenia prywatne, głównie służące do spania, umieszcza na górze: *sypialnia* (od *sypiać* z formantem *-alnia* lub od *sypialny*; por.

psł. *sъpati ‘spać’), u Ł. Gołębiowskiego *alkowa z pawilonem* (hiszp. *alcoba* ‘pokoik bez okien, rodzaj niszy przylegającej do większego pokoju’), *pokoje dziecinne*, *pokoje dla panien*, *pokoje dla starszych synów*, *pokój męża* (czasami dwukondygnacyjny, z osobnym wejściem, z częścią prywatną na górze i oficjalną na parterze), *pokoje służby*. Oprócz tego wielofunkcyjna *garderoba* służąca do przechowywania garderoby, szycia, prasowania, jednocześnie sypialnia garderobianej. *Gabineciku* tutaj nie należy mylić z małym gabinetem, ponieważ pełnił on zupełnie inną funkcję – higieniczną. Nazywano go też *komorą ze sprzętami do higieny* (*komora* od XIV w. ‘pomieszczenie, gdzie przechowuje się żywność, mniej używaną odzież itp.’, ‘nie-wielka izba mieszkalna’, por. z łac. *camara/camera* ‘sklepienie’, z śrlac. ‘izba, pokój, mieszkanie’) lub *wychodkiem domowym* (od *wychodzić* z formantem *-ek*; por. psł. *choditi ‘iść, chodzić’).

Jeśli dwór był zbyt mały, autorzy poradników proponują większość pomieszczeń gospodarczych przenieść do *oficyny*. Był to osobny dom przy głównym budynku, który zwykle mieścił *kuchnię* i *pokój kucharki*, a oprócz tego *pralnię*, *łazienkę*, *warsztat stolarski*, *spiżarnię*, *pomieszczenia dla służby*. Na *strychu* (śrwniem. *ester-ich/esterich/estrich* ‘posadzka kamienna, bruk uliczny’) – inaczej *poddaszu* oficyny – suszono bieliznę.

W zaprezentowanym materiale leksykalnym widzimy, że wraz z rosnącą potrzebą prywatności coraz wyraźniej oddziela się część reprezentacyjną od użytkowej. Pomieszczenia o charakterze użytkowym można podzielić na prywatne państwa oraz gospodarcze i sypialne dla służby. Przy czym warto pamiętać, że część służby mieszkała w *oficynie dworskiej*. Z pomieszczeń gospodarczych nadal dość często umieszcza się *kuchnię* w *oficynie*. Zróżnicowanie przyporządkowania pomieszczeń zajmowanych przez gospodarzy domu może także być wyrazem większej potrzeby prywatności. Oddzielne *pokoje dla Pani domu* i *Pana domu*, *pokoje panien* i *młodzieży* oraz *pokoje dziecinne*. Warto zauważyć, że w dworach zwykle było minimum dwa lub więcej wejść, co ułatwiało przemieszczanie się, chroniło życie rodzinne przed kontaktem z rzeszą interesantów (rzadców, karbowych czy kupców). Przybywa pomieszczeń służących wypoczynkowi takich jak: *czytelnia*, *bilard/pokój bilar-dowy* lub higienie: *waterklozet*, *szalnia* czy *gabinecik*. Pomysły tworzenia takich pomieszczeń przychodzą z zagranicy, co znajduje odzwierciedlenia w nazwach. *Bilard*, *gabinet*, pochodzą z języka francuskiego, podobnie spolszczona już wersja słowa *szalnia*, poza słowem *waterklozet* – pochodzenia angielskiego. Porównując słownictwo z różnych okresów widzimy, że nazwy poszczególnych pomieszczeń pełniących te same funkcje zmieniały się, np. *pokoje* nazywano kiedyś *komnatami*, *salami*, a jeszcze dawniej *izbami*; dawniejsza *gotownia* zostaje zmieniona na *garderobę*; dla *bawialni* upowszechnia się nazwa pochodzenia francuskiego *salon*. Duża liczba nazw pochodzenia francuskiego świadczy o dosyć silnym wpływie tego języka (zwanego językiem salonów) i kultury.

Pod względem strukturalnym widzimy wyraźnie duży udział nazw w postaci zestawień. Zestawienia mają najczęściej postać *rzeczownik + przymiotnik*, gdzie przymiotnik pełni funkcję przydawki. Przydawka przymiotna zwykle dookreśla przeznaczenie pomieszczenia, np. *pokój jadalny*; położenie, np. *boczna sionka, wychodek domowy a wychodek zewnętrzny*. W zestawieniach typu: rzeczownik + rzeczownik – rzeczownik pełniący funkcję przydawki wskazuje na przynależność pomieszczenia do kogoś, np. *pokój Pani, pokój kucharki, pokój męża*. Inne nazwy mają postać rzeczownik + wyrażenie przyimkowe, np. *izba dla gospodyni, góra do bielizny*; lub frazy: *schowanie na owoce i warzywa*.

W zgromadzonym materiale niewiele jest derywatów z formantami specjalizującymi się w tworzeniu nazwy miejsc (*-nia, -alnia czy -arnia*), np. *gotownia, sypialnia* itp. W większości przypadków są to nazwy o genezie prasłowiańskiej. W nazwach pochodzenia obcego (najczęściej francuskiego, łacińskiego, mniej włoskiego, niemieckiego czy angielskiego) znaczenie miejsca wyrażone jest raczej leksykalnie, rzadko mamy do czynienia z leksemami adaptowanymi słowotwórczo np. *szal-nia* z fr. *chalet*.

Literatura:

- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brückner A., 1985, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Gołębiowski Ł., 1830, *Domy i dwory*, Warszawa: Druk N. Glücksberga, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe (reprint) 1983.
- Górska A. (red.), 2000, *Dwór polski. Architektura – Tradycja – Historia*, Kraków: Wydawnictwo Kluszczyński.
- Grzebieniowski T. (tłum.), 1998, *Langenscheidt's pocket english dictionary*, Warsaw: Langenscheidt.
- Klemensiewicz Z., 1981, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lindert B., 1978, *Nazwy zabudowań mieszkalnych w językach słowiańskich pochodzące z epoki prasłowiańskiej*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 5, s. 177–184.
- Nakwaska z Potockich K., 1857, *Dom wiejski. Dzieło poświęcone gospodyniom polskim, przydatne i osobom w mieście mieszkającym*, t. 1, wyd. 2, Lipsk: Księgarnia Michelsena 1857, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe (reprint) 1983.
- Pokorny J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, Bern u. München, 1959, s. 278.

Śękowska E., *Słownictwo związane z dworem i budynkami gospodarczymi na podstawie inwentarzy dóbr ziemskich (XVII w.)*, „Język Polski”, 1996, z. 9, s. 13–19.

Świtkowski T. (1782), *Budowanie wiejskie dziedzicom dóbr i possessorom, toż wszystkim iakążkolwiek zwierzchność po wsiach i miasteczkach mającym do uwagi i praktyki podane*, Warszawa, reprint z 1978, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.

Tokarski J., 1980, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Summary

Architectural and functional transformations of noblemen's mansion houses present an extremely appealing subject for a linguist as they convey very rich vocabulary. The article describes how the residents of mansion houses “organized” their living space. I would like to focus particularly on the lexis which served as a means to outline this space. I examine its structure and etymology. The excerpted sources of the material (the names of the interiors, edifices and less frequently isolated spaces) are rural self-help books from the 18th century, mansion's inventories and architectural maps from the 16th – 19th centuries. The accumulated vocabulary depicts changing needs of a human being.